

ארבעים יכנו – בדרך הרמז: מספר ארבעים הוא מספר של בינה – 'בן ארבעים לבינה' – זה שחטא נכנסה בו רוח שטות לפיכך 'לא עם בינות הוא', ולוקה 'במספר ארבעים', במספר הסמוך לארבעים, כלומר: טרם הגיע זה לבינה, בן-הכות הוא.

במספר ארבעים יכנו – עד שיגיע המונה לספור 'ארבעים'. כיון שמנה המונה 'ארבעים' – ימשוך המכה ידו ולא יוסיף להכותו. והרי הכתוב תלה ההכאה בשופט עצמו המונה את המלקות, כיון שמנה השופט ארבעים – די בכך.

גם יש בכך משום רמז של רחמים בדין, שכן בשעה שאדם מצטער, שכינה מה אומרת 'קלני מראשי' וכו', וטרם שמכלה חציו – הקב"ה ניחם על הרעה ואומר למכה די, עד פה תבא ולא תוסיף! – סימן לדבר מקרא שכתוב (בלשון קרוב לכתוב כאן) אחרי המבול (אף הוא בארבעים!) ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד וגו' כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי (בראשית ח, כא), וכן תמצא שמפטירין פרשה זו בשבועת מי נח; –

ואפשר כי מספר ארבעים מלקות מכוון כנגד ארבעים ימי יצירת הולד, ומכת הארבעים שאינה נלקית – כנגד יום ראשון של הריון, שמצדו יש לאדם התנצלות 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו' – משרשו ומתחילת ברייתו, וכדרך שאמר דוד (תהלים נא) הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי – 'בעוון מלא, שאפילו חסיד שבחסידיים מכוון להנאת עצמו.

לא יסיף. פן יסיף להכתו על אלה – 'אלה' עם מספר האותיות – ארבעים חסר אחת. וכן – ונקלה אחיד; 'אחיד' – מספרו ארבעים חסר אחת, כיון שלקה כמנין 'אחיד' – הרי הוא כאחיד. (עפ"י: בעל הטורים; אבן עזרא וחזקוני; רד"צ הופמן; רש"ר הירש; הכתב והקבלה; רבנו בחיי; האדמו"ר מאוסטרובצה; כלי יקר; הר' עודד ביטוב שיחי).

רמזים נוספים:

כמה מלקין אותו? ארבעים חסר אחת, שנאמר: במספר ארבעים – מנין שהוא סמוך לארבעים' – לכאורה תמוה שיוך המלה ארבעים ('ארבעים יכנו לא יוסיף') לפסוק שלפניה. אלא שאם נתבונן מן הצד המספרי של המלים, נראה שאכן היא קשורה למעלה: **והפילו השפט** (חסר ו', שלא כבכל מקום בתורה) **והכהו לפניו כדי רשעתו במספר. ארבעים** מספר האותיות: ל"ט.

כיוצא בדבר אתה מוצא: **שבע שבתות תמימת** (חסר. צורה חריגה) **תהיינה, עד ממחרת השבת השביעת** (כנ"ל) **תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'** – בדיוק מ"ט אותיות. הרי לפנינו שני מקומות שעל-פי הפשט הגלוי היה נראה מספר אחר, ורמזה לנו התורה באותו מקום את המספר האמתי כפי שגילו לנו חכמינו (שמעתי מהר' יעקב עזריה אורבך ז"ל).

'לימד על הראשונות שהם מכה רבה – הרמב"ם (סנהדרין יט) מנה את סך הלאוין שלוקין עליהם: מאתיים ושבעה. ויש לומר שלזה רמזו חז"ל בכתוב 'מכה רבה' – ללמד על הראשונות, כלומר על הלאוין שחייבים עליהם מלקות, שהם כמנין רבה (הגהות חשק שלמה, בשם אחיו. ועע"ש).

דף כג

'מנין לרצועה שהיא של עגל... וסמך ליה שלא תחסם שור בדישו' – וכן להלן: ידע שור קנהו

וחמור אבוס בעליו. ומכל מקום לוקחים של עגל דוקא, שהוא גם כן קרוי 'שור'. ומסמל גם אי-קבלת עול, כמו שכתוב בירמיהו (לא) יסרתני ואוסר כעגל לא למד. [וכן חמור, נראה קצת שר"ל עיר, כדכתיב 'עיר פרא אדם יולד'] (בדרך טובים).

יש להעיר מדברי מהר"י וויל (קצב) אודות מנהג מלקות בערב יום הכפורים, 'המלקות ברצועה של עגל או של בקר. וכן כל מחויבי מלקות בב"ד...'

'כל המבזה את המועדים כאילו עובד עכו"ם...' –

'וענין המבזה את המועדות – שעושה מלאכה בחולו של מועד ובו אל העונש מפני שאין איסור מלאכת חולו של מועד מפורש בתורה. וזהו על דרך כופר לדבר אחד להכעיס, אשר ביארנו כבר כי אין לו חלק לעולם הבא...' (שערי תשובה ח"ג קמו, וע"ש יא).

'כל המספר לשון הרע... ראוי להשליכו לכלבים' – טעם הדבר כמו שכתב מהר"ל מפראג כי הכלבים היו שומרים עצמם בעת הצורך מלחרוץ לשונם לבני ישראל, ככתוב (שמות יא, ז). והאדם אשר חלק לו ה' בינה ודעת ואינו יכול לעצור ברוחו ולכבוש את יצרו – גרוע מן הכלב במדרגתו (עפ"י רב ייבי – יומא; חפץ חיים על התורה – משפטים).

'מנין לרצועה שהיא מוכפלת, שנאמר והפילו' – קרי ביה: 'וכפלו' או 'הכפילו' (מפרשים).

'קלה – בין בראשונה בין בשניה פוטרין אותו. נפסקה רצועה – בשניה פוטרין אותו, בראשונה אין פוטרין אותו... קלה בתחילה – מלקין אותו...' – לפירוש הריב"ן, אם קלקל בהגבהת מכה ראשונה – נפטר. והריטב"א חולק, שהרי אמרו 'קלה בתחילה – מלקין', אלא הכוונה 'בראשונה' – לאחר מכה אחת. ולפי שיטתו צריך טעם מדוע נפסקה הרצועה לאחר מכה ראשונה – לא נפטר ולאחר שניה נפטר. ויש לומר שאם נפסקה מיד במכה הראשונה הוברר שלא היתה הרצועה ראויה מעיקרא, משא"כ כאשר לא נפסקה אלא בשניה (ערוך לנר).

'כשלקה – הרי הוא כאחיך' – משמע שעד שלא לקה אינו בכלל 'אחיך'. ואולם כבר כתבו הפוסקים שאדם שעבר עבירה פעם אחת במזיד, לא יצא מכלל 'אחיך', ומצווים להחיותו וכו' (עתוס' ע"ז כו: בהגר"א וש"ך י"ד רנא, א). אלא שכאן מדובר בעבירה בעדים ובהתראה ככל דיניה, וכבר יצא מכלל 'עובר לתיאבון'.

ועוד, לענין אותה עבירה עצמה שעבר, ודאי נקרא רשע לדבר זה, ואינו 'אחיך' כשאר ישראל הנקיים מזה, אך באופן כללי לא יצא מכלל אחוה (עפ"י שבט הלוי ח"ה קלה).

(ע"ב) 'היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה' – רצה לומר שמי ש עבדו בדעתו שמה שאינו עובר עבירה זהו מפני יראת ה', והרי בכך מקיים הוא באמת מצות בוראו, מצות היראה (קדושת לוי – אבות ב, י. וכעין זה בסידורו של שבת' ח"א ב, יא).

זמה אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו, הפורש ממנו מקבל שכר...' – אכן יש לבאר מדוע מקבל שכר על כך, הלא גם לולא האיסור היה נמנע מאכילתו מחמת מאיסות.

ונראה, כי הנה אם מונח לפני האדם מאכל מאוס, וגם מעורב בתוכו סם המות, וכל האוכלו מיד הוא מת – הרי האדם שהוגש לפניו המאכל, נרתע לאחוריו ופורש הימנו, האם בגלל מיאוס המאכל הוא פורש? לא כי אלא בגלל סם המות אשר בו. ואע"פ שלולא הסם גם כן היה פורש, עתה הטעם של הסכנה תופס מקום עיקרי אצלו, וענין המיאוס בטל מחושיו והרגשותו.

כמו כן באכילת שקצים ורמשים שאסרה תורה, אע"פ שגם לולא האזהרה שבתורה, גם כן היה האדם פורש בגלל מאיסותו, אך עתה שאסרתם תורה הרי האיסור אצל אדם מישראל כסם המות, ופרישתו מהם נובעת מהחשבונו הגדול של הבחירה בחיים, וחשבונו המיאוס אינו מתחשב אצלו כלל – על כן מן הדין שיקבל שכר על כך (שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, יז תשל"א).

'מאן סליק לעילא ואתא ואמר? אמר ליה אביי... קראי קא דרשינן' – ע' בסנהדרין נא: (כפי שבאור שם ב'חדושים ובאורים') שלדעת אביי ראוי לקבוע הלכה גם בדבר שאין בו נפקותא למעשה אלא משום 'דרוש וקבל שכר' [וכבר צוין (שם לד:)] שדרכו של אביי בכ"מ לפרש מחלוקות חכמים במשמעות דורשין ללא נפקותא מעשית]. וכך הם דבריו שבכאן: ראוי לנו וביכלתנו לקבוע הלכה גם בדברים שאינם מעשיים, על פי דרשת המקראות, שכן ניתנה תורה לידרש ולדון בה אף בכגון אלו.

'... קראי קא דרשינן' – כתב הגר"א דסלר (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 52): כיון שירדה התורה למטה, אי אפשר להשיג השגה אמיתית בכל מדרגה אלא על ידי התורה. גם דרגות של רוח הקדש ונבואה מתגלות רק בכח התורה. וזה שאמר הכתוב 'לא בשמים היא'. והוא באור דברי הגמרא 'מאן סליק לעילא...?' – קראי קא דרשינן'.

'שלושה דברים עשו בית דין של מטה והסכימו בית דין של מעלה על ידם, [אלו הן:] מקרא מגילה ושאלת שלום [בשם] והבאת מעשר...' – פירש הריטב"א: שלושה דברים אלו, הגם שנראים לכאורה מנוגדים לתורה – הסכימו עליהם מלמעלה; מקרא מגילה – שהוסיפו מצוה מחודשת בישראל, והכתוב אומר 'לא תוסיפו...' ו'אלה המצוות'. שאלת שלום בשם – אף על פי שנראה כמזכיר שם שמים לבטלה. אלא לפי ששכחו שמו של הקב"ה לכך תקנו כן. הבאת מעשר אל בית האוצר – מעיקר הדין נתנה תורה זכות לבעלים ליתנו למי שיחפוץ, ותקנו ליתנו באוצר ידוע, והיה נחלק שם על ידי בית דין. ותקנו כן לפי שהיו מזלזלים בנתינת מעשרותיהן, ויש שהיו נותנים אותם למי שאינו הגון.

ז'הריקתי לכם ברכה עד בלי די... עד שיבלו שפתותיכם מלומר די' – כלומר, שפע הברכה יהיה יותר מערך כלי הקיבול, ו'שפתות' הכלים, המגדירים ומגבילים את תכולתם, יהיו בלים מלומר עד פה תבוא (דובר צדק עמ' 70; לקוטים שבסוף פרי צדיק ח"ב עמ' 245. ע"ש. וע"ע רמזים וסודות בספר בניהו – תענית ט).

'מדהא קא מרחמתא והא לא קמרחמתא' – כלומר, אמנם אהבתה של זו אינה ראייה, שמא היא מערימה, מכל מקום השניה שלא רחמתו ואמרה 'גזורו' ודאי אינה אמו (ריטב"א).

'דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה' – הנה בחישוב מנין תרי"ג מצוות רבו המחלוקות. ובספר מעלות הגר"א לאחי הגר"א ז"ל כתב שהגר"א לא התעסק במנין המצות כי אמר שאין נפקא-מינה לדינא, כי יש ריבוי גדול של מצוות, והתרי"ג אינן אלא שרשים והשאר – ענפים, ואין נפקותא מה שיך לשורש ומה לענף.

לפי זה נראה שכל האריכות שהאריכו ראשונים ואחרונים במנין, הוא בבירור פירוש דרשת ר' שמלאי, וכל הטורח בא כדי לברר דברי הגמרא, להגדיל תורה ולהאדירה (ברכת אברהם לגר"א ארלנגר שליט"א).

'שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איברי של אדם' – כשם שאי אפשר לגוף בלא אכילה ושתייה, כך אין די לנפש האדם במניעת הזק להשמר מרע, אלא צריך מעשה מצוה, שהיא המחיה את נפש האדם כמו המזון. ואלו רמ"ח מצוות עשה. אבל ימות החמה נבראו קודם בריאת אדם, ושלמים היו גם כן, רק העיקר שהאדם לא יקלקל, לכך 'לא תעשה' כנגד ימות החמה (קומץ המנחה ס. ובזוה"ק (בראשית קע): אמרו שס"ה לאוין כנגד סס"ה גידין. וע"ע בפירוש האלשיך הק' שיר השירים ד,ד).

ובכל יום ויום ישנה הארה חדשה ותיקון מיוחד, וכנגדו 'לא תעשה' מיוחד שאותו יום מזכיר לאדם, השמר בי ושמור לאו זה (שפת אמת – חיי שרה).

'ככתבם וכלשונם'

'כל המבזה את המועדים כאילו עובד עכו"ם' – 'וענין המבזה את המועדות – שעושה מלאכה בחולו של מועד ובו אל העונש מפני שאין איסור מלאכת חולו של מועד מפורש בתורה. וזהו על דרך כופר לדבר אחד להכעיס, אשר ביארנו כבר כי אין לו חלק לעולם הבא...'

ואמרו רז"ל המבזה את המועדות כאילו עובד עכו"ם, שנאמר **את חג המצות תשמור וסמוך לו אלהי מסכה לא תעשה לך – ופירשו ז"ל: את חג המצות תשמור שלא תעשה מלאכה בכל חג המצות, והזוהרנו בזה על מלאכת חולו של מועד...** (שערי תשובה ח"ג קמו, וע"ש יא).

'רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות' –

'לפיכך הרבה להם תורה ומצות, כדי להתפיס בהם כל מחשבותינו ולהיות בזה כל עסקינו להיטיב לנו באחריתנו, כי מתוך הפעולות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים, וזוכים לחיי עד. ורמזו ז"ל על זה באמרום (מנחות מג): כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפלין בראשו – מובטח לו שלא יחטא, לפי שאלו מצוות תמידיות ונפעל בהם תמיד' (ספר החינוך טז).

ואלו דברי הרמב"ם ז"ל (בפרוש המשנה):

'מעקרי האמונה בתורה, כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן, ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שבארתי לך, הנה זכה בה לחיי העולם הבא. ועל זה אמר רבי חנניא כי המצות בהיותם הרבה, אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה, ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה...'. (ע"ע במובא ביוסף דעת סנהדרין קיא. לרמזו זאת בדברי הגמרא שם 'אפילו לא למד אלא חוק אחד').

וע"ע: שבת מוסר מה,כה; שיחת מלאכי השרת עמ' 19; דעת חכמה ומוסר ח"א צט; מכתב מאליהו ח"א עמ' 116, ח"ג עמ' 39 וח"ד עמ' 9.

זוהיקתי לכם ברכה עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די'

– יש שאינם רוצים לקבל מחבריהם מרוע לב, כי לא ירצו להתחייב להם הכרת טובה. ובאמת ראוי להתנהג ככה כלפי הרשעים, שלא לקבל טובות מהם כדי שלא להתחייב אליהם, כדי שלא נבוא להחניפם... אבל יש מי שאינו רוצה לקבל משום שסובר שלא תהיה היכולת בידו להכיר טובה כדבעי, וירגיש את עצמו בזה כבעל-חוב וגזלן. המסרב לקבל משום זה, הוא בעל מדרגה גבוהה. זהו שורש ענין אמירת די להקב"ה. יש והנברא מרגיש את עצמו כל כך שפל ובטל כלפי השי"ת עד שמוצא בלבו בהרגשה אמיתית גמורה שכל מה שיעשה ויאמר להכיר טובה ולהודות להשי"ת על רוב חסדיו, הריהו ממש כלא-כלום לעומת חובו לפי הטובות והנפלאות הבלתי-פוסקות והחסדים הבלתי-מוגבלים והבלתי-נימודים אשר יעניקנו השי"ת בהם... התבטלות זו כלפיו ית', עלולה להביאנו להרגיש בעומק לבנו את התשוקה הגדולה לומר לטובות די'...

אבל גם זה איננו שיא המדרגה. במה מגיעים אל ההתבטלות השלמה האפשרית בתוך הבריאה, אימתי היא הדבקות הגמורה? כשמגיעים בהתבטלות אל נקודת הכרת 'מי אני אשר לא ארצה להתחייב במה שאיני יכול, הן אני בטל ומבוטל כל כך שאיני שייך אפילו לרצות. וכי איך שייך בי, בנברא פעוט שכמוני, שום רצון נפרד מרצוני יתברך? ואם רצוני שאקבל – איך אפשר שאסרב?! התבטלות זו לעומת רצוני של הקב"ה – שגם כל אפשרות הסירוב בטלה – זוהי מדרגת 'עד שיבלו שפתותיכם מלומר די', אין כבר שפתים, אין אפשרות לומר די. זוהי הברכה העליונה ביותר' (מכתב מאלהו ח"ב עמ' 222).

דף כד

תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, אנכי ולא יהיה לך – מפי הגבורה שמענום' – מכאן כתב הרמב"ם (כספר המצוות, א) להוכיח שמצוות האמנת האלקות – מצות עשה היא שנמנית בתרי"ג מצוות, שהרי אמרו כאן ש'אנכי' ולא יהיה לך' משלימים למנין תרי"ג. ואולם הרמב"ן (בהשגותיו שם) יישב שיטת בה"ג שלא מנאה כמצוה, ופרש שהכוונה כאן שבדיבר 'לא יהיה לך' כלולות שתי אזהרות להשלמת תרי"ג, והן: אזהרת עשיית צלמים ('לא יהיה לך' ולא תעשה לך') והאזהרה מעבודתם ('לא תשתחוה להם ולא תעבדם').

וע"ע במפרשי ספר המצוות בארוכה וב'ספר הזכרונות' שבסוף ספר דברי סופרים לר"צ הכהן.

'אנכי ולא יהיה – מפי הגבורה שמענום' – כתבו הרמב"ן (יתרו, כ, ז) ורבנו בחיי (שם כ, א), שאף שאר הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה, כפשט הכתובים, אלא שהשנים הראשונים שמעו מפי ה' והבינום וקלטום הם בעצמם ללא עזרת משה [ו'שמענום' שאמרו כאן – לשון הבנה], ואילו שאר הדברות ישמעו קול הדיבור ולא יבינו אותו, ויצטרך משה לתרגם להם להבינם. וכעין זה כתב הרדב"ז (בשו"ת ח"ב תת"ז), ששני הדברות נאמרו ישירות לישראל, ואילו השאר נאמר למשה וישראל שמעו הדיבור עם משה, ומשה מבאר להם כל דיבור ודיבור. (וכ"כ בספר באר שבע (הוריות ח.). בשם ספר מעשי ה'. וכיו"ב בספר ערבי נחל (ואתחנן), ששאר הדברות שמעו ישראל מהקב"ה אך לא בבחינת 'פה אל פה', אלא קול ה' היה מתלבש בקולו של משה והיו שומעים קול ה' ע"י אמצעי).